

Зловживання процесуальними правами адвокатами у практиці Вищого антикорупційного суду

Дослідження правової природи поняття «зловживання процесуальними правами» було б неповне, якщо не приділяти увагу розумінню відповідного феномену у судовій практиці. У межах окресленої теми також вважаємо за необхідне проаналізувати діяльність Вищого антикорупційного суду на предмет застосування доктрини зловживання процесуальними правами щодо адвокатів.

Передусім, вважаємо за необхідне з'ясувати підходи Вищого антикорупційного суду до визначення поняття «зловживання процесуальними правами», яке охоплює діяння різних учасників кримінального провадження (у т.ч. адвокатів). За відносно незначний період здійснення правосуддя (з 05.09.2019 року) Вищий антикорупційний суд зазначив, що зловживання процесуальними правами є:

- ❖ дії з приводу реалізації права, які хоч формально відповідають змісту наданого суб'єктивного права, однак виходять за межі його здійснення і спрямовані на створення перешкод у виконанні завдань кримінального провадження
(ухвала від 28.11.2019 року у справі № 752/18921/17);
Варто зазначити, що трактування зловживань, як реалізації права, що виходить за межі здійснення такого, відповідає правовій позиції Конституційного Суду України, викладеній у пунктах 3.6 та 6.3. рішення від 28.04.2021 року № 2-р(П)/2021 у справі № 3-95/2020(193/20).
- ❖ одним із різновидів протиправної (неправомірної) поведінки у загальній структурі правової поведінки
(ухвала від 24.03.2021 року у справі № 991/1287/21);
При цьому, наведене вище узгоджується із підходом розуміння правової природи аналізованого поняття, який ми висловлювали у межах попередніх наукових розвідках.
- ❖ формою перешкоджання кримінальному провадженню
(ухвала від 08.04.2021 року у справі № 760/26347/18);
Наведене позиціонування за своїм змістом є структурним елементом інших наведених розумінь аналізованої правової категорії.
- ❖ поняттям, загальна заборона якого відсутня у КПК України, однак така є загальноправовим принципом і поширюється на всі галузі права.
(ухвала від 13.05.2021 року у справі № 991/3196/21)
У вищезазначеній ухвалі підтримано позицію Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, наведену в ухвалі від 30.05.2018 року у справі № 676/7346/15-к.
- ❖ дією або бездіяльністю при реалізації учасником кримінального провадження своїх процесуальних прав без мети досягнення правомірного результату і всупереч змісту та призначенню цих прав, спрямовані на перешкоджання виконання завдань кримінального провадження
(ухвала від 18.05.2021 року у справі 991/3086/21).
Доцільно зазначити, що наведена дефініція комплексно окреслює істотні ознаки такого поняття, які знаходять підтримку серед деяких науковців, тим самим, є не лише найактуальнішим викладом розуміння вказаним судом правової природи відповідного поняття, а і чиненнайбільш теоретично повним та фактично прикладним на даний час.

Принагідно, за відсутності законодавчого визначення поняття «зловживання процесуальними правами», Вищий антикорупційний суд неодноразово застосовує практику ЄСПЛ – рішенням від 01.07.2014 року у справі «S.A.S. проти Франції» (п. 66), у якому зазначено,

що «зловживання правом» - це шкідливе здійснення права власником в такий спосіб, який явно не відповідає або суперечить цілям, для яких таке право надане/створене.

Прикладами наведеного вище є, зокрема, наступні ухвали: *від 21.10.2019 року у справі № 760/17373/14-к від 28.11.2019 року у справі № 752/18921/17; від 15.01.2020 року у справі № 4910/10/19-к.*

Вартує уваги позиція Вищого антикорупційного суду, який зазначив, що хоч КПК України не визначає поняття «зловживання правом», однак зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відноситься, верховенство права. Викладена позиція в *ухвалах від 30.06.2020 року у справі № 711/3111/19 та від 03.07.2020 року у справі № 991/4163/20.*

Тобто, із наведеного можемо зробити висновок, що Вищий антикорупційний суд фактично протиставляє зловживання процесуальними правами принципу верховенства права, що вкотре підтверджує природно-правовий підхід суду до розуміння правової природи аналізованої категорії.

Надалі, вважаємо за необхідне перейти до застосування Вищим антикорупційним судом відповідної доктрини стосовно адвокатів, аналіз практики якого надає можливість поділити виявленні факти зловживань за критерієм поширеності на: 1) типові та 2) нерозповсюджені.

Щодо типових видів зловживань процесуальними правами:

➤ заявлення відводів;

Вищий антикорупційний суд дійшов до висновку, що зловживання адвокатів процесуальними правами може виражатися у заявленні:

▪ повторного відводу;

(ухвала від 11.06.2020 року у справі № 991/3519/20)

Згідно із ч. 4 ст. 81 КПК України, якщо повторно заявлений відвід має ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження, суд, який здійснює провадження, має право залишити таку заяву без розгляду.

Вартує уваги, що в *ухвалі від 12.05.2021 року у справі № 753/11849/19* суд зазначив, що повторним вважається відвід, який заявлено з тих самих підстав незалежно, чи від того самого учасника процесу він надійшов, чи від іншого.

▪ відводу судді, який розглядає відвід слідчому судді;

(ухвала від 10.10.2019 року у справі № 760/19682/19)

Заявлення відводів судді, який розглядає відвід слідчому судді, а отже, не здійснює повноваження судді (слідчого судді) у даному кримінальному провадженні, а лише перевіряє наявність підстав, що виключають участь слідчого судді у кримінальному провадженні, КПК не передбачено.

▪ відводу з мотивів незгоди з процесуальним рішенням;

(ухвала від 06.02.2020 року у справі № 991/2966/19)

Заявлення відводу з огляду на незгоду із процесуальним рішенням слідчої судді після того, як вони були мотивовані, може вказувати на можливе зловживання процесуальними правами.

➤ неявка на судове засідання;

▪ зміст:

(ухвала від 03.07.2020 року у справі № 991/4163/20)

Зловживання адвокатів процесуальними правами може виражатися у неявці у судовому засіданні з неповажних причин з метою затягування розгляду справи, чим адвокати перешкоджають реалізації прав підзахисного на розгляд кримінального провадження у розумні строки.

▪ наслідки:

- залучення захисника для участі у проведенні окремої процесуальної дії

(ухвала від 15.06.2020 року у справі № 991/2608/20).

- порушення перед КДКА питання про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності

(ухвала від 16.07.2020 року у справі № 761/8826/19).

- продовження розгляду справи за відсутності захисника (однак присутності трьох інших)

(ухвала від 29.03.2021 року у справі № 623/261/19).

➤ затягування ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

(ухвала від 14.04.2021 року у справі № 991/2504/21)

Практика застосування ч. 10 ст. 290 КПК України із вказаного питання є доволі поширена. При цьому, Вищий антикорупційний суд неодноразово наголошує, що ознайомлення з матеріалами досудового розслідування має відбуватися без зловживань та без шкоди для кримінального провадження.

Водночас, у практиці наявні випадки, коли сторона належним чином обґрунтовує тривалість ознайомлення і слідчий суддя не встановлює відповідний строк *(ухвала від 06.02.2020 року у справі № 991/304/20)*

Вважаємо, що наведена практика підтверджує нашу позицію, відповідно до якої застереженням від визнання процесуальної поведінки зловживанням, є належне обґрунтування, тобто, відповідність поведінки принципу розумності (та елементу такого – обґрунтованості).

Принагідно, у наведеній вище ухвалі сторона захисту аргументувала тривалість ознайомлення, зокрема, обсягом матеріалів, систематичністю візитів, деструктивної поведінки сторони обвинувачення, поважності причин відсутності на ознайомленні, що у сукупності зумовило результат – слідчий суддя не встановив ні факту зловживань, ні строку на ознайомлення.

Щодо нерозповсюджених видів зловживань процесуальними правами:

Вищий антикорупційний суд дійшов до висновку, що зловживання адвокатів процесуальними правами виражається також наступним чином:

➤ відмова адвоката від захисту;

(ухвала від 28.11.2019 року у справі № 752/18921/17)

У даній справі адвокат реалізував право на відмову від захисту, яке обґрунтував відсутністю кваліфікації. Однак, суд, врахувавши досвід адвоката, дійшов до висновку, що наведена поведінка свідчить про наявність узгодженої стратегії сторони захисту, що спрямована на затягування судового процесу.

➤ подання аналогічних клопотань

(ухвала від 07.12.2020 року у справі № 991/9932/20);

Як наголосив суд, одна і та ж підстава не може бути предметом неодноразового розгляду різними судами (слідчими суддями) та засобом зловживання стороною правом.

➤ неналежна поведінка адвоката

(ухвала від 28.01.2020 року у справі № 760/9083/19):

Суд визнав зловживанням поведінку адвоката, яка виразилась, серед іншого, у висловлювання обурювання у судовому засіданні; вступ у суперечку із головуючим; не підкорення законним вимогам головуючого.

Резюмуючи, виклад правового розуміння поняття «зловживання процесуальними правами» та застосування Вищим антикорупційним судом відповідної доктрини свідчить про те, що за відносно незначний період діяльності суду розуміння поняття еволюціонує і продовжує набувати характерних ознак, що поступово надають змогу формувати повноцінні дефініції. При цьому, Вищий антикорупційний суд підтримує природно-правовий підхід до визначення місця та розуміння зловживання процесуальними правами. Поряд із цим, аналіз практики вказаного суду надає можливість поділити виявленні зловживання процесуальними правами адвокатами за критерієм поширеності на типові та нерозповсюджені.